

---

Vladimir  
LAY

ODRŽIVI RAZVOJ I  
EKOLOŠKA  
(NE)OSVIJEŠTENOST  
POLITIČKIH I  
PODUZETNIČKIH  
ELITA HRVATSKE



*Suvremeni razvoj svih društava planetarne civilizacije zbiva se u globalnoj i rastućoj napetosti između samorazumljive, imperativne potrebe društava za porastom materijalne proizvodnje i kvalitete života te sve šire i dublje ugroze prirodnih osnova života na planetarnoj razini i u lokalnom okolišu. Država (i njezine elite) koja nema porast nacionalnog dohotka navodno je neuspješna. Na izborima izabrani predstavnici koji nakon nekog vremena ne otvore procese porasta materijalnog blagostanja kao najvažnije komponente kvalitete života birača, nužno gube vlast na nekim idućim izborima. Poduzetnička tvrtka koja ne proizvede i ne proda više negoli prošle godine, također se u poslovnoj i široj javnosti ne smatra uspješnom. Imperativ materijalnog rasta i porasta blagostanja uz prateće pritiske i rizike za okoliš i održivost prirodnih osnova života redovita je konstanta modernoga civilizacijskog razvoja.*

S druge strane, zaštita okoliša i biosfere, bioraznolikosti i voda, tla, zraka češće je deklarativno opredjeljenje modernih političara i poduzetnika negoli zrela i učinkovita politička volja i državna ili poduzetnička investicija na djelu. Količina i kvaliteta investicija u zaštitu okoliša i prirode, u održivost i održive razvojne solucije, premda u porastu, još je marginalna u usporedbi s investicijama u rast. Investiranje u sanaciju narušene prirodne baštine, kao i investiranje u čiste i nove tehnologije, koje bi radikalno štatile i štedjele prirodne resurse i sl., još su marginalna pojava u ukupnom spektru investicija. Na nove investicijske poteze tjera nužda. Skupi i dijelom politički i poduzetnički riskantni eventualni potezi ne nastaju iz hira. Postojeća situacija pogoršanja kvalitete planetarnog okoliša (ozonski omotač i zatopljivanje), dramatična i stalna ugroza staništa i niza drugih aspekata reprodukcije živog svijeta, širenje pustinja, uništavanje tropskih šuma, onečišćenje voda i slični negativni procesi u prirodnoj potki života na planetu Zemlji još se uglavnom ne interpretiraju kao razlog za uzbuđu, za temeljitiju promjenu ponašanja. Nevolja još ni-

je dovoljno velika, nije dovoljno prodrla u mozak i pod kožu. Percepcije da su ugrožene i današnje generacije, a ne samo buduće – još nema! Barem ne u glavama i dušama upravljača i vlasnika dobara, novaca, zemljišta, tvrtki, masovnih medija u modernom svijetu. Izgleda da i ovdje vrijedi ona narodna: “vrč ide na vodu dok se ne razbije.”

*Istodobno, kakav je plan kolektivnog uma zemlje za upravljanjem prirodnim obiljem, tj. neizgrađenim prirodnim sredinama, prirodnim resursima (voda, kamen, tlo, šume i sl.), krajolicima i ambijentima, okolišem, bioraznolikošću, klimom, kao temeljnim elementima prirodnih osnova života i budućnosti jedne zemlje?* Kako stojimo s razvojem te osmišljenom i sustavnom potporom takvim oblicima gospodarskih aktivnosti koje bi po sebi imale karakter proekoloških i održivih razvojnih solucija, kao što su razvoj decentraliziranih sustava obnovljivih izvora energije; turizma prijateljskog prema okolišu ili ekoturizma, ekološke poljoprivrede i slično? Još uvijek nisu dominantna pojava, makar su u stalnom porastu. Novo je rizik. Novo izaziva otpor. A i zašto bi se išlo na nešto novo ako staro funkcionira? Zašto bi se tražio oslonac na drugim izvorima energije kada nafta još obilato curi? Zašto bi se ekološki uzgajala hrana ako masovna kemijska poljoprivreda proizvodi dovoljno hrane od koje ipak ne umiremo. Barem ne odmah. Najkraće, profit “sada i ovdje” jest glavno božanstvo.

Postavljamo ovdje nekoliko pitanja: kakav je profil upravljačkih elita, kako političkih tako i poduzetničkih, u svijetu i u Hrvatskoj glede afirmiranja inovativnih održivih razvojnih solucija? Kakva je “okolišna” pismenost (engl. *environmental literacy*) ovih elita? Kakva je njihova pismenost održivog razvoja (engl. *sustainable development literacy*)? To je, dakako, pitanje od važnosti budući da upravljači velikim dijelom odlučuju o smjerovima razvoja, o investicijama, o prvacima potrošnje socijalne energije i masovne organizacije motivacije ljudi? Što pak u svijetu i u Hrvatskoj rade elite spoznaje i znanja, posebno one koje se bave održivim razvojem? Kakav je njihov utjecaj na državnu upravu i poduzetništvo glede zaštite okoliša i prirode te na traganje za novim održivim solucijama razvoja u nizu konkretnih gospodarskih djelatnosti kao i djelatnosti koje se tiču organizacije svakodnevnoga društvenog života?

Ovaj članak ne nudi kompletne odgovore. Tek ih naznačuje kroz sljedeća tri poglavlja. U prvom se definiraju osnovni pojmovi. U drugom se poglavlju razmatra uloga suvremenih elita u afirmaciji koncepta vrednote i cilja održivosti te koncepta održivog razvoja. Ovdje skiciramo ključnu proturječnost uloga i interesa upravljačkih elita na razmeđu osiguravanja pretpostavke i rasta, s jedne strane, i

održivosti, s druge. Klasični društveni mehanizmi reprodukcije i moći političkih i poduzetničkih elita, takvi kakvi jesu, kako ćemo pokušati pokazati, objektivno doprinose da se održivost kao razvojni kriterij teško afirmira u praksi. Politički izbori i tržište kao mehanizmi direktno ne obvezuju na održivost, koja je još uvijek više projekt budućnosti nego li pitanje praktičnih potreba ljudi današnjice.

U trećem poglavlju skiciramo stanje ekološke osviještenosti, odnosno "*pismenosti za održivost*" upravljačkih elita u Hrvatskoj. Neosvjiještene i nepismene elite, recimo jednostavno neinformirane i neupućene, zastarijevajuće elite, ne mogu mnogo napraviti, kao što to ne mogu niti neupućeni i nepismeni građani na razini lokalnoga i svakodnevnog života. Pri ovoj se posljednjoj analizi nažalost ne služimo empirijskim istraživačkim podacima jer takvih naprosto u Hrvatskoj nema.

## RAZUMIJEVANJE NEKIH OSNOVNIH POJMOVA

---

Držimo nužnim pružiti *kratka određenja osnovnih pojmova kojima se u okviru ovako kompleksne i sofisticirane problematike koristimo. To se odnosi na pojmove "održivi razvoj", "ekološka osviještenost" te "pismenost za održivost."*

Za pojam *socijalne elite*, koje su subjekt ovoga članka, nismo smatrali potrebnim davati posebna određenja. Elite su, barem teorijski, najsposobnije društvene grupe koje djeluju u određenom području društvenih aktivnosti. One su vodeće (liderske) i/ili upravljačke (glavni donositelji odluka) socijalne grupe u jednom društvu. Najkraće, razlikujemo elite moći (političari), poduzetničke elite (gospodarstvenici i biznismeni) te elite znanja (znanstveni i pedagoški kadrovi koji istražuju i poučavaju). Drugim riječima, možemo govoriti o elitama moći, novca i znanja. U ostvarenju održivog razvoja kao dugoročne ravnoteže između materijalnog rasta i očuvanja prirodnih osnova života, dogovor i sretan sinergijski spoj kvalitetnih učinaka svih ovih triju elita je presudan. Vodeće i upravljačke socijalne grupe nalaze se i u ostalim područjima ljudskog djelovanja (elite podzemlja, elite šou-biznisa (zabave), sportske elite i slično), ali one nemaju gotovo nikakvu ulogu u afirmaciji održivosti i održivog razvoja.

### Što je održivi razvoj?

Pogledajmo ovdje zbog jasnijeg praćenja daljnjeg tijeka članka *ukratko što bi bio održivi razvoj?* Što se pod ovim terminom sadržajno podrazumijeva? Koncept s kojim su se na relaciji Sjever – Jug kompromisno suglasile i političke i

poduzetničke elite još krajem devedesetih (UN Bruntland izvještaj, *Naša zajednička budućnost*, 1987.) i prozvale ga konceptom *održivog razvoja*. *Održivi razvoj definira se kao onaj "koji izlazi ususret potrebama sadašnjih generacija, pri čemu se vodi računa da zadovoljavanje potreba sadašnjih generacija ne dovede u pitanje mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe."* U drugoj definiciji razvoj se shvaća kao "*proces unapređivanja kvalitete ljudskog života koji se odvija u okvirima tzv. kapaciteta održivih ekosustava.*"

Postoje interpretacije ovog koncepta koje kreću od interesno uvjetovanog određenja održivog razvoja kao održivog rasta. Daljnji rast "da", ali za okoliš i biosferu nešto obzirniji nego do sada. Drugi pol interpretacije kreće radikalno – budući da se teži razvoju sposobnom za budućnost i omogućivanju zdravog života i idućim generacijama, mora se odmah pristupiti procesu iniciranja smanjivanja i obustavljanja štete za prirodne osnove života, koje uzrokuju procesi kao destrukcija ozonskog omotača, porast stakleničkih plinova i zatopljivanje, istrebljenje vrsta i drastično smanjenje bioraznolikosti, uništavanje šuma i širenje pustinja. Prva je tzv. "mekana" održivost, a druga tzv. "tvrda" održivost. *Održivi razvoj je projekt razvoja okrenut budućnosti, "razvoj sposoban za budućnost" i oslonjen duhovno na tradiciju organizacije uspješnog opstanka u dosluhu s prirodom kroz tisuće godina povijesti čovječanstva.* Potreban je stalan kreativan napor, kojemu stalno treba prethoditi obilje kompleksnih znanja, kako bi se održivost kao vrednota i opći cilj operacionalizirala i pretvorila u operativni kriterij u okviru niza konkretnih ljudskih djelatnosti, od onih strateških na vrhovnoj, državno-upravnoj razini, do onih lokalnih, svakodnevnih razina na kojima ljudi obitavaju i rade.

### "Ekološka osviještenost" i "pismenost za održivost"

*Ekološka svijest* shvaća se kao određeni "pogled na svijet" ili svjetonazor. Ona je poželjna i korisna kao duhovni alat za opstanak i mudro uređenje odnosa između materijalnoga civilizacijskog rasta i dugoročne obrane prirodnih osnova živog svijeta. Pojmu "ekološke svijesti" na engleskom su jeziku – a to je korisno pogledati načas – korelativni pojmovi *environmental awareness* (osviještenost glede problema u okolišu, poznavanje ovih problema), *environmental concern* (briga za okoliš) te *environmental attitudes* (stavovi o okolišu). Osnovne dimenzije ekološke svijesti pomoću kojih se ona može i empirijski mjeriti jesu: a) osjetljivost na okoliš; b) informiranost i znanje o okolišu i procesima koji nasrću na prirodne osnove života; c) stavovi i vrijednosti te d. ponašanje, odnosno djelovanje. Visok stupanj ekološke

svijesti prisutan je kada su svi ovdje navedeni elementi, uključujući i ponašanje, empirijski zastupljeni i prisutni u kvalitetnoj mjeri i u širokom opsegu.

Na temelju empirijskih uvida u procese između okoliša i društvenih grupa u Hrvatskoj i u drugim europskim zemljama, skloni smo se zalagati za razlikovanje “deklarativne” svijesti i “djelatne” svijesti. Kod prve uočavamo tek verbalno zalaganje za rješavanje nekog problema iza kojeg ne slijedi nikakva ili barem ne primjerena socijalna akcija. U djelatne svijesti prepoznavamo osjetljivost, informiranost i stavove spram okoliša koji pokreću akciju te postižu određene učinke.

Elite moći, novca i znanja koje mogu biti uspješni lideri i upravljači održivim razvojem, koliko god to zvučalo naivno, moraju razvijati ekološku svijest ili, određenije – osjetljivost na problem održivog razvoja, povećavati vlastitu informiranost i znanja (koja zakonito nisu na visokom stupnju kada je riječ o inovativnim znanjima), postupno mijenjati vrednote i stavove koji su tradicionalni i dugoročno vode u neodrživost te inicirati ili barem podupirati djelovanja u smjeru održivog razvoja (političke odluke, potpore u materijalnim sredstvima iz proračuna, gospodarske i financijske investicije, razvijanje novih znanja i širenje u društvo).

*Pismenost za održivost* jest pojam koji izvodimo iz pojmova “ekološka pismenost” (engl. *ecological literacy*) ili “pismenost za okoliš” (engl. *environmental literacy*). Ovaj pojam još nije uobičajen, ali je logičan produkt socioloških razmatranja socijalnih aktera održivog razvoja i potrebnih osobina aktera koji bi ovakav razvoj u nekom društvu trebali nositi.

Pismenost je inače sposobnost čitanja i pisanja. Ekološka pismenost se određuje kao sposobnost uvida i procjene relativnog stanja okoline i poduzimanja odgovarajućih mjera i akcija radi njezina očuvanja, obnove i poboljšanja (Disinger, Roth, 1992.). Ova se pismenost sastoji od znanja, vještina, osjećaja i ponašanja. Pismenost za održivost također se, tako možemo reći, sastoji od ovih elemenata. Ovu pismenost možemo radno definirati kao sposobnost uvida i procjene ukupnog međuodnosa između povećanja materijalne proizvodnje i rasta, na jednoj strani i procesâ koji se odnose na kvalitetu biofizičkih, prirodnih osnova života, s druge strane, te sposobnost poduzimanja odgovarajućih mjera i akcija radi očuvanja ravnoteže između društva i prirode, između rasta i biofizičkih osnova života.

Elementi “pismenosti za održivost” jesu: a) opća i posebna, primijenjena znanja za održivost, koja socijalne ak-

tere orijentiraju kuda ići te što i kako raditi; b) vještine koje osposobljavaju aktere za praktično djelovanje za održivost (kako proizvoditi ekološku hranu, kako koristiti obnovljive izvore energije, kako zbrinjavati otpad i ponovno ga do maksimuma koristiti i sl.); c) osjećaji koji daju onu "toplinsku" emotivnu snagu, motivaciju i vjeru bez koje u bitkama za održivost i afirmaciju živog svijeta nema mnogo nade za uspjeh; d) ponašanje i djelovanje u znaku održivosti i konkretnih održivih solucija produkcije novih dobara i organizacije svakodnevnog života tako da isti imaju mogućnost biti trajnima i uravnoteženima s prirodnim osnovama života.

Zadaće pismenosti za održivost sažeto smo odredili na sljedeći način: a) treba nas osposobiti za šire razumijevanje odnosa ljudi i društva te ovih naspram prirodnih sustava; b) poučiti o strukturi i brzini globalne krize; c) osposobiti nas za razumijevanje dinamike i načina reproduciranja suvremenog svijeta i planetarne civilizacije; d) pomoći nam da shvatimo zašto su i kako ljudi i cijela društva postala destruktivna te e) pomoći nam razvijati visoku ekološku svijest, svjetlost u umu, duhu i duši modernih ljudskih bića kao temeljnu pretpostavku za obranu života i živog svijeta na Zemlji adekvatnim razvojnim koracima u idućim desetljećima.

Proces razvijanja "pismenosti za održivost" nazivamo *odgojem i školovanjem za održivi razvoj* (engl. *education for sustainable development*; kratica *ESD*). Odgoj i školovanje za održivi razvoj jesu procesi stvaranja i širenja novih vrednota i znanja, osjetljivosti i vještina u funkciji mijenjanja mišljenja i ponašanja ljudi prema povećanju održivosti i postizanju uravnoteženosti između rasta/povećanja materijalne proizvodnje i kvalitete biofizičkih temelja života. U procesu odgoja i školovanja razlikujemo edukatore i educirane. Podrazumijeva se da se elite iskažu kao educirani, kao oni koje se educira. Temeljni problem jest u tome što im visoki status (mi sve znamo, što nas tko ima učiti!) i nedostatak vremena (uvijek imamo nešto važnije!) ne dozvoljava da sjednu "u klupe". Ključ uspjeha jest promjena mišljenja i djelovanja elita prema povećanju orijentacije na održivost u pronalaženju novih metoda edukacije suvremenih elita.

## Uloga suvremenih elita u održivom razvoju

Čini nam se smislenim sljedeća polazišna hipoteza: *Razvojni horizonti političkih i poduzetničkih elita svijeta, bilo u nacionalnim bilo u internacionalnim okvirima visoko su determinirani materijalnim rastom kao osnovnim ciljem reprodukcije*

*društava, ali i kao pretpostavkom očuvanja i reprodukcije vlastitih položaja i moći. Održivi razvoj praktično (još) nije cilj aktivnosti "glavne struje" ovih elita, buduća održivost kao vrednota i interes naspram rasta i profita naprosto nije "pogonska sila" u tkivu vladajućeg društvenog odnosa.*

Avangardni dijelovi elita, dakle one "male garde ispred glavnine vojske", one grupe upravljača koje su glede razvojnih horizonata iznimno osviještene, kako one u političkim elitama u međunarodnim organizacijama te onih u nacionalnim državama, tako i one u elitama suvremenog poduzetništva, bilo na razini transnacionalnih kompanija bilo "nacionalnih" tvrtki – krajem 20. i početkom 21. stoljeća, traže i već nalaze različita rješenja i izlaze za ovu temeljnu razvojnu proturječnost između potrebe za rastom količine materijalnih dobara i potrebe za očuvanjem prirodnih osnova života.

Komisija UN-a za održivi razvoj (CSD) i Svjetski poslovni savjet za održivi razvoj (World Business Council for Sustainable Development) idejno predvode ove elite. Pri tomu je na svjetskoj razini posebno zamjetna agilnost znanstvenih i istraživačkih krugova te jednog dijela poslovnih tvrtki i pojedinaca. Državne uprave, odnosno političari, čine se tromim i sporim glede afirmacije održivog razvoja u praksi. Oni stalno traže aritmetičke sredine između stavova i interesa socijalnih grupa sadašnjice. A na toj razini uopće nema problema! Njih kao da proždire sadašnjost i imperativ uspješne obrane mandata, ma od kojih se aktivnosti smisljeno i vrijednosno gledano ta "obrana" sastojala. Političari (više) nisu lideri, voditelji u sutra, oni su dnevni pragmatičari ili tek planeri slijedećega dana, tjedna ili mjeseca.

### **Održivi razvoj i potreba za socijalno inovativnim mišljenjem i ponašanjem upravljačkih elita**

Ovakav održivi razvoj, pogotovo ako se radi o radikalnijoj interpretaciji, zahtijeva goleme sustavne psihološko-motivacijske, vrijednosno-ciljne, ekonomske, društveno-organizacijske, tehnologijske i ine društvene inovacije i promjene globalnih razmjera. A Einstein će reći "Nijedan se problem ne može riješiti iz onoga tipa svijesti iz kojega je stvoren. Radi se o tome da se svijet vidi na novi način."

*Društvene inovacije pretpostavljaju socijalne aktere - nositelje procesa difuzije inovacija. Elite znanja prirodni su lideri ovih procesa. Njih pak generira nastavni sustav, bilo sustavni i institucionalni, bilo onaj alternativni i izvaninstitucionalni. Prva reakcija prosječnog uma i interesa na društvenu inovaciju jest oprez, otpor, želja da se održi status quo,*

sloga oko obrane postojećega kao “carstva izvjesnosti”. Vladajući odnos kapitala i profita (bez obzira na ekološku cijenu) odličan je primjer za to. Njega se želi reproducirati jer donosi dobiti, a, uostalom, svijet je socio-antropološki, aksiološki i kulturalno ugođen na kapitalizam. Gubitci na ekološkoj, “okolišnoj”, razvojnoj razini ne sagledavaju se u punoj mjeri ili se ne sagledavaju uopće.

Ukoliko je preokretanje u inovativnom smjeru i moguće, nikada taj proces nije ni brz ni kratak, već korak po korak, polagan i sustavan. Danas je vidljivo da se inovacije u smjeru povećanja održivosti u kontekstu reprodukcije društva te niza konkretnih djelatnosti (industrija, energetika, graditeljstvo, zbrinjavanje otpada, poljoprivreda i sl.) događaju kapilarno i u malim lokalnim i regionalnim krugovima, a potom se šire na cijelo, globalno društvo.

Političke elite, reproducirane kroz političke stranke, povremene političke izbore i mandate, također se opiru prebrzim i neizvjesnim inovacijama. Političku dobit (na izborima, a i inače) donose sigurna rješenja, potezi koji zadovoljavaju većinu. Pragmatičnu političku dobit često ne donose društvene inovacije. S druge strane, ove iste elite se legitimiraju organizacijom opstanka, uključujući osiguravanje zdravog okoliša. U stalnoj napetosti između ta dva pola - elite, političke, a još više poslovne, zatiče nedostatna “okolišna” informiranost i znanje te nedostatna “okolišna” osviještenost. Ono što je globalno razvojno najdramatičnije, zatiče ih neadekvatnost razvojnih horizonata koji nisu dorasli izazovima pred kojima civilizacija u smislu očuvanja prirodnih osnova života iznenada stoji. Sva su protekla stoljeća i desetljeća u tom pogledu bila bezbrižna. Povijesne pripreme, dakle, za ovaj izazov nije bilo. No danas, početkom 21. stoljeća, postavlja se zahtjev elitama za empirijskim inoviranjem razvojnih horizonata i za “okolišnom” pismenošću (engl. *environmmetal literacy*), a moglo bi se reći i “pismenost za održivost” (engl. *literacy for sustainability*).

### Upravljačke elite kao “evolucijski klin” moderne civilizacije?

Socijalne aktere, koji suodređuju ili čak presudno stvaraju ekološku budućnost čovječanstva i donose ključne “okolišno-razvojne” odabire i odluke, nazivamo “evolucijskim klinom”. Njega čine onih 5% (ili manje) čovječanstva, odnosno ljudi sposobnih i/ili sklonih voditi i upravljati socijalnim sustavima, od kojih je suvremeni okoliš, od regionalnoga preko kontinentalnog do planetarnog, nedvojbeno jedan od temeljnih. Osnovne društvene elite od čijeg tipa mišljenja i načina ponašanja/postupanja u konačnici

ovise i kvaliteta okoliša te odabiri glede ekoloških i održivih razvojnih solucija, jesu *političke elite*, s jedne, i *poduzetničke elite*, s druge strane. Određenu ulogu u proizvodnji znanja i spoznaja imaju nastavno-spoznajne elite, dakle vrhovi sustava naobrazbe i znanosti.

*Političke elite* se strukturiraju kroz sustav političkih stranaka, a stječu pravo vladanja i obnavljaju se preko izbora za zakonodavna tijela u određenoj zemlji. Poduzetničke elite se legitimiraju kroz konkurentsku borbu na tržištu, a u svezi s uspješnošću produkcije i produkata i usluga kojima se bave.

Političke elite se između ostalog legitimiraju organizacijom opstanka građana i društva u cjelini. Ukoliko razvoj u antropocentričnoj maniri definiramo kao unapređenje kvalitete života ljudi (blagostanja, sigurnosti, slobode i preduvjeta samorealizacije), može se ustvrditi da se političke elite legitimiraju organizacijom unapređenja kvalitete života. U okviru toga locirana je i dimenzija ekološke sigurnosti, te se može reći da ove elite stječu legitimitet i tako da građanima kroz splet djelovanja brojnih institucija osiguraju zdrav i čist zrak, vodu, tlo i druge prirodne pretpostavke života. Ako održivi razvoj definiramo kao reprodukciju društva koje ne narušava “nosive kapacitete” prirodnih sustava na temelju kojih se reproducira, onda se dugoročno gledano, mnogo duže od jednoga četverogodišnjeg mandata, političke elite legitimiraju organizacijom reprodukcije života koja se brine za ove “nosive kapacitete” prirodnih sustava u okviru državnog teritorija.

Pitanja koje ovdje pokrećemo odnose se na horizont/svijest, znanja, sposobnosti i vještine kojima političke elite u Hrvatskoj moraju raspolagati, odnosno prakse koje političke elite u kooperaciji s drugim socijalnim akterima (poduzetništvo, civilno društvo) moraju činiti da bi uspješno (pravodobno, adekvatno, demokratski i sl.) osigurale unapređenje kvalitete života ljudi (uključujući ekološke sigurnosti građana) te reprodukciju društva koja će respektirati prirodne osnove života i njihovo bogatstvo, a ne razgrađivati ih, razbolijevati i destruirati.

*Poduzetničke elite* ili “business sektor” koristi prirodne resurse u procesu proizvodnje roba i usluga. Troškovi zaštite okoliša najčešće se ili ne plaćaju uopće ili se ovi troškovi ne snose u cijelosti. Najmodernije poduzetničke elite u svijetu posljednjih godina prilaze inovacijama i investicijama koje se brinu za ekološku održivost samog procesa proizvodnje, ali i samih proizvoda te lokacije, regije u kojoj djeluju. To im je, naime, zalog poslovnoga (budućeg) uspjeha.

Način reprodukcije političkih elita kroz političke izbore a poduzetničkih kroz tržišnu, ne sadrže obvezno eko-

loške kriterije glede obilježja ljudi koji se biraju niti poduzetnika čija se roba kupuje. A drugih socijalnih mehanizama odabira i reproduciranja elita na socijalnoj razini nema. Civilno društvo u svojim njedrima stvara udruge građana i vladine organizacije koje se brinu i koje se bore za zdrav okoliš i ekološke razvojne solucije. Prvi sektor, država, i drugi sektor (poduzetništvo, gospodarstvo, biznis), ekološko-okolišna pitanja nemaju u fokusu. Treći sektor (civilno društvo) stoga najčešće organizira pritiske na prva dva sektora da u okviru svojih nadležnosti nešto učine. Moderni svijet i njegovi društveni mehanizmi su *de facto* primitivno i neadekvatno uređeni glede učinkovitih, brzih i kvalitetnih odgovora na suvremene "okolišne" izazove pred kojima se stoji. "Okolišni" planetarni negativni procesi se nastavljaju ili čak povećavaju.

Kako god nam postojeće stanje izgledalo teško promjenjivo, inertno i samodopadno ("Ovo je najbolji od svih svjetova!"), čini se nedvojbenim da su (samo)odgoj i (samo)naobrazba za održivi razvoj elita moći, novca, znanja kao i svih drugih aktera društva krajnje poželjni i potrebni. Idućih godina i desetljeća odgoj i školovanje za održivi razvoj, shvaćenih kao povećanje osjetljivosti aktera razvoja, razine i kvalitete informiranosti i znanja, sustavna i postupna mijena vrednota i stavova te djelovanje u smjeru i u prilog povećanja održivosti u tkivu reprodukcije društva te u svakodnevnom tkivu procesa zadovoljavanja ljudskih potreba, bit će djelatnost u koju će se u mnogim "mudrim" zemljama financijski i glede ljudskih resursa investirati i koja će se brzo i sustavno razvijati. Obrazovanje za održivi razvoj bit će vodeći čimbenik promjena, koji treba nuditi odgovor na izazove pred kojima moderna civilizacija stoji, a kojih će s vremenom biti sve više. To pokazuju iskustva proteklih godina u Nizozemskoj, Švicarskoj te skandinavskim i nekim drugim zemljama!

*Iz perspektive Hrvatske 2001., zemlje u kojoj se mučimo s organizacijom opstanka (veliki dio društva je siromašan), artikuliranjem pravnih i političkih mehanizama globalne organizacije društvenog života, vlasničkom pretvorbom i sličnim "a-b-c-d" pitanjima, ovo je možda teško razumjeti. Ali ako se malo kognitivno potrudimo - moguće je! Posebno zato jer to ima dubokog smisla! I to stoga što su temeljne odlike prirodne sredine, krajolika i ambijenata, bioraznolikosti, klime i okoliša u Hrvatskoj takve da sustavnom i naglašenom afirmacijom održivog razvoja imamo što čuvati te tako očuvano u budućnosti u kontekstu Europe možemo kapitalizirati za dobrobit kvalitete života ljudi i zemlje u cjelini.*

## STANJE EKOLOŠKE OSVIJEŠTENOSTI I “PISMENOSTI ZA ODRŽIVOST” POLITIČKIH I PODUZETNIČKIH ELITA U HRVATSKOJ

---

Sve se češće u Hrvatskoj susrećemo, pretežno pod utjecajem stručnih i znanstvenih nalaza, ali i političkih poruka iz razvojnog avangardnih dijelova Europe (pogledajmo, primjerice, Skandinaviju), s pojmom “održivi razvoj” te kreiranjem razvojnih solucija u znaku toga koncepta razvoja.

Iz mnogih izvora, uključujući i osobnu višegodišnju autorovu opservaciju kao sociologa-istraživača te kao ekološkičkog “aktivista” u redovima civilnog društva u Hrvatskoj, stalno nam se nameće pitanje: znaju li uopće politički upravljači, poduzetnici, pa i brojni pripadnici intelektualne elite što bi to bio održivi razvoj? Znaju li sadržaj toga pojma i koncepta u smislu da ga kreativno umiju povezati s konkretnim granama djelatnosti i konkretnim pitanjima organizacije društvenog života u svojoj lokalnoj (gradskoj, općinskoj, županijskoj) sredini, u svojoj tvrtci, u svom profesionalnom djelovanju?

*Naš nalaz je sljedeći: domaćim upravljačkim elitama, kako političkim tako i poduzetničkim, a u velikoj mjeri i elitama znanja (osim dakako ekolozima, dijelom sociolozima i ekonomistima te još nekim grupama) nisu uopće ili nisu dovoljno jasno i kvalitetno poznata polazišta i ciljevi koncepta održivog razvoja. Još im je manje jasno kako načela i kriterije održivosti artikulirati u konkretnim djelatnostima, u energetici, u građevinarstvu, u proizvodnji hrane, u zbrinjavanju otpada, u organizaciji prometa, u “ekologizaciji” turizma i slično. Najkraće, stupanj ekološke osviještenosti i pismenosti za održivost hrvatskih političkih i poduzetničkih elita, ali i elita znanja, vrlo je nizak. Broj ljudi za koje to ne bismo mogli reći, u cijeloj je Hrvatskoj, prema našim spoznajama, vrlo malen.*

Ocjenjujemo da je već pitanje onečišćenja okoliša, a kamoli znatno kompleksnije pitanje primijenjene afirmacije održivosti osjetljivost, u prosjeku vrlo niska. Istraživanje koje smo tijekom zime 2000. proveli u 60 tvrtki (Lay, Sabol, 2001.) pokazalo je da samo manjina ima senzibilitet glede pitanja i problema onečišćenja vode, zraka i tla od djelovanja vlastite tvrtke. Manjina investira u zaštitu od onečišćenja. Argumenti većine za ovakvo ponašanje jesu nestašica novaca, slabo poslovanje tvrtki. *No nedvojbeno je da su informiranost i količina znanja - mali, a volja da se što učini dosta niska.*

Zanimljivo je da na deklarativnoj razini ekološka svijest još i nije tako niska, pismenost za održivost (najviše za ekološku poljoprivredu) se tu i tamo verbalno iskazuje.

Uostalom, ako ništa drugo, pripadnici elita moći, novca i znanja osramotili bi se, u smislu iskazivanja adekvatnog stupnja vlastite moderniziranosti, kada ne bi tako afirmativno govorili o potrebi zaštite okoliša i održivog razvoja. No, vidljivo je kako je to tek riječ. Dotle se, eto, ipak stiglo. Donedavno, utješimo se, nije bilo niti ove deklarativne razine. Investicije u znanje uopće, u znanost, u istraživanja, u zaštitu prirode i okoliša, u održive razvojne solucije vrlo su niske. Krediti ili subvencije za ekološki usmjerene aktivnosti i gospodarske djelatnosti još su uvijek vrlo, vrlo marginalne.

Ako održivi razvoj ocijenimo kao suvremeni koncept modernizacije i razvoja bez alternative (osim da prije uništenja života na vlastitom planetu koloniziramo druge planete podobne za život), moglo bi se reći da hrvatske elite moći, novca i većim dijelom i elite znanja iskazuju stanovitu modernizacijsku nesposobnost. Otpor prema inovaciji i nužnosti promjene mišljenja i ponašanja je očit. Oni koji su vodili razvoj na dugoročno neodrživ način ne mogu generirati razvoj u smjeru održivosti. Prisutna je u tom smislu i pojava zastarijevanja "rukovodećih kadrova" (termin u uporabi do 1990.), odnosno stagnacije upravljačkih elita glede osjetljivosti, znanja i tipa djelovanja. No, ima i iznimaka (pojedinci, tvrtke) koji govore da zastarijevanje, stagnacija i oglašivanje o potrebe inoviranja k održivosti nisu jedini razvojni put.

Mladi ljudi, posebno oni školovani, moderni i na budućnost orijentirani, uglavnom nemaju prilike sudjelovati u upravljačkim elitama, a niti u elitama znanja. Velik broj mladih školovanih ljudi napuštaju zemlju zbog nedostatka temeljne životne perspektive (stan, radno mjesto, prihodi dovoljni za pristojan život i sl.). Mnogi podatci pokazuju da je "odljev mozgova" (brain drain) iz Hrvatske surov tempom i razmjerima. Tako oni koji u okviru institucionalnog procesa školovanja možda i upiju nova znanja, uključivo i znanja o održivom razvoju u velikom broju odlaze te ta znanja nemaju prilike primijeniti u Hrvatskoj.

*Investicije u sustavni odgoj i školovanje za održivi razvoj u Hrvatskoj gotovo su nikakve. Prosvjetne elite mahom ne znaju da bi takvi sadržaji hitno trebali postati sustavni i masovni predmet obrazovanja.* Još uvijek smo na razini čišćenja okoliša škole od smeća ili smo na razini aktivnosti fakultativnih ekoloških sekcija koje dohvaćaju tek jednostavne teme onečišćenja okoliša, a rjeđe kompleksnija pitanja povezana s održivim razvojem. Intelektualne i stručne rasprave, djelatnosti konceptualizacije održivog razvoja Hrvatske vrlo su rijetke. Određene pomake postižu neke udruge za zaštitu okoliša i pojedini fakulteti.

*Hrvatskim upravljačkim elitama predstoji proces modernizacije, dijelom kroz smjenu, dijelom kroz vlastito samoškolovanje. Utjecaji i iskustva iz razvijenijih sredina ovdje su dobrodošli. Domaće razvojne nevolje, nužnost traženja uporišta za domaći razvoj u komparativnim prirodnim prednostima, s jedne strane, te utjecaj iz razvijenijih sredina, s druge strane, glavni su "činitelji pritiska" na domaće elite da mijenjaju svoju osjetljivost i znanje te "dopunjuju" postojeći način mišljenja i ponašanja.*

## ZAKLJUČNA NAPOMENA

---

Zaključno, ekologijska legitimacija upravljačkih elita u suvremenim je zemljama neizostavan uvjet njihova opstanka. *Niti antiekološki usmjeren političar niti antiekološki poduzetnik ne mogu dugoročno opstati na političkom i robnom tržištu. To naprosto ne ide! Moglo bi se reći da će se uskoro sve više činiti logičnim da elite moraju sustavno osiguravati održivi razvoj zemlje, kako demografski, tako socijalno-kulturalno, a prije svega u smislu ravnoteže između prirode i društva, rasta i biofizičkih temelja života. Sve ovo unatoč ili baš zbog sve prisutnije globalizacije, kojoj je nanošenje šteta okolišu imanentna karakteristika.*

## LITERATURA

- Agenda 21 (1992.), *Programme of Action for Sustainable Development*, UN Department of Public Information, New York.
- Brown, Lester R. (2001.), *State of the World 2001*, The Worldwatch Institute, W. W. Northon & Company, New York - London.
- Jacobs, Michael (ur.) (1997.), *Greening the Millennium? The New Politics of the Environment*, Blackwell Publishers, Oxford.
- Lay, Vladimir (1998.), *Održivi razvoj i obrazovanje* (doktorska disertacija), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Lay, Vladimir, Sabol, Gabrijela (2001.), *Public Awareness Survey on Water Environment Preservation - Master Plan / The Study for Water Pollution Reduction on the Sava River Basin in the Republic Croatia*, Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb.
- Orr, W. D. (1992.), *Earth on Mind; On Education, Environment and the Human Prospect*, Clovelo California: Island Press, Washington DC.